

Cs. Sebestyén Kálmán

A falu története Szuhahuta emlékezetében

Az írás megjelent: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, XVI. kötet, 1990.

1950-ben a megyék területi rendezése során Nógrádhoz került a Mátra-vidék egy része Heves megyétől. Az átcsatolt községek között az új megyehatár közvetlen közelében fekszik Szuha község, s a hegyoldalban a hozzá tartozó Szuhahuta, amely 1962-től Mátraalmás néven szerepel. E kis falu sajátos, érdekes múlttal rendelkezik. Ennek alaposabb feltárására — főként a történeti emlékezei feltérképezésére — tett kísérletet a XIV. honismereti tábor 1989 nyarán. A rendelkezésre álló idő alatt sok érdekes elemet sikerült összegyűjteni, elsősorban a 60 év fölötti emberektől, kiknek emlékezete — szüleik, esetleg nagyszüleik elbeszélései, ismereteik átadása alapján — száz-százhusz évre terjedhet. A következőkben a falu történeti emlékezetét próbáljuk szembesíteni a tényekkel, illetve — analógiák alapján — a falu történetét felvázolni.

„A hevesi magyarság közt feltűnő népfoltok, mert szigeteknek nem nevezhetők, a Zagyva és a Tárna völgyén találhatók” — olvashatjuk a század elején Magyarország vármegyei és városai sorozat Heves megyéről szóló kötetében.¹ A Mátrát közrefogó két kis folyó völgyébe települt szlovák népességen túl a hegycsoport belsejében is található szlovák telepek. Így Parádon, illetve tőle északnyugatra, az egyik nyúlvány két oldalán a hasznosi huták (Mátraszentistván, Mátraszentlászló, Mátraszentimre) és Szuhahuta. Létrejöttük annak a folyamatnak a része, mely során a XVII. század végétől, de tömegesebben a XVIII. században megindul a megnövekedett népességű felvidéki vármegyék — elsősorban szlovák ajkú — népességének dél felé vándorlása. A török uralom megszűnése után a megcsappant lakosság az Északi-középhegység déli részén és az Alföldön nem tudta ellátni teljes mértékben a művelés alá fogható területek hasznosítását. A jelentős nagyságú szabad területek szívóhatása mellett a vármegyék és a birtokosok is különféle kedvezmények adásával igyekeztek minél több munkaerőt telepíteni. A szervezett telepítés főként azoknak a földbirtokosoknak volt a módszere, akik rendelkeztek az északi vármegyékben is uradalmakkal, s így saját birtokain belül csoportosították át a földművelő jobbágyaikat. Emellett azonban jelentős volt a jobbágyok szökése. Több vármegye — ahová érkeztek — az északi vármegyék felszólítására sem tett ellenük semmit, hisz a megyei adóalapot gazdagították egy idő

után a területükre érkezők. Azonban az újabb hullámokkal a szlovák lakosság mind délebbre húzódott, s eljutott az Alföld délkeleti széléig is (Békéscsaba környéke).²

A Mátra-vidék szlovák benépesülése fő vonalaiban két területről történt. A Tarna menti települések, a Mátra délkeleti részénél többségében Gömör-Kishont, Árva és Zólyom vármegyéktől, még az északkeleti részen (Mátraballa, Szajla) és a Zagyva völgyében elsősorban Nógrád és Hont vármegyékből, illetve ezek irányából. Ez utóbbit a Heves vármegye monográfiában a következőképp értékelték: „...magyarozatát, ha Nógrádnak súlytalan nagyságú 42 tót községre s a nógrádi 34 palócz község között mindmáig tótnak maradt Sámsonházára gondolunk, könnyen megtaláljuk.”³ A kezdetben zömmel földműveléssel foglalkozó lakosság mellett fokozatosan megjelentek a kiegészítő ipart űzők, főként az erdőhöz kapcsolható foglalkozásokkal. Az ő számukra az Északi-középhegység vonulata adta a megélhetési forrást. A Bükk hegység belsejében létrejött telepes falvak, hasonlóan a Mátra, a Cserhát, a Börzsöny, a Pilis és a Gerecse, ill. a Zempléni-hegység magas fekvésű falvaihoz más módon szerveződtek, mint a tradicionális parasztfalvak, s másként mint a többi telepített falu zöme. Ezek a telepes falvak valójában *ipari kolóniák* voltak, ahol a telepítés legfőbb tényezője az erdő, az ipari alapanyag volt. a telepesek pedig nem parasztok voltak, hanem kézművesek, fuvarosok, favágók, erdei munkások.⁴ Megjelenésük már az első nagyobb hullámban is észrevehető, hisz 1698-tól üzemelt a Zempléni-hegységben a regéci üveghuta,⁵ de többségében csak a XVIII. század első felében jelentkeznek iparszerű termeléssel.

Az utóbbi időponthoz — az 1700-as évek elejéhez — köti a falu emlékezete Szuhahután is a betelepülést. A hagyomány szerint az itt élők hamuzsírkészítéssel és szénégetéssel foglalkoztak. Valószínű azonban, hogy egy későbbi — a XIX. századra — a huta megszűnése utánra vonatkozó állapotot vetít vissza a falu tudata egy évszázaddal. Egyrészt mivel az üveghuta majd csak az 1770-es évek végén kezd el működni, ezért helyben nem tudták felhasználni az előállított anyagot, másrészt még a XVIII. század végén is rossz utakról számolnak be, amely az értékesítést nem tette gazdaságossá. Kétségesse teszi még ezt a birtoklási viszony, s az ebből eredő jogi szabályozás. Erre az időszakra teszik a falu lakói a négy őshonos család: Gembiczki, Stork, Draveczki és Lajgut betelepülését is. Közülük a Gembiczkiek és — az emlékezet szerint — a Draveczkiek Krakkó környékét tartják származási helyüknek, illetve "szlovák" beszédüket a Késmárk, Igló környéki, szepesi nyelvjáráshoz legközelebb állónak mondják.⁶

Ezek a megjelölések beleesnek a Tarna menti településekre érkezők vándorlási vonalába. Ugyanakkor a Zagyva mentére Morvaországból is érkeztek (Pásztó) betelepülők, ill. a Mátraalja egyik volt községében Pálosveresmarton (ma Abasár része) „1749-től ismeretlen helyről származott szlovák kecskepásztorok” tűntek föl.⁷ E két adat azért érdemes az említésre, mivel a szuhahutai Lajgutok között fennmaradt egy nemzedékről nemzedékre öröklődött versike, amely magyarul a következőképp hangzik:

*Esik eső, esik
Ki fogja a kecskéket legeltetni
Eljön Janó Morvaországból.⁸*

A morvaországi eredetet erősíti K. Csilléry Klára megállapítása is, mely szerint az itteni "szlovák" nyelv elemeiben közel áll a vlassko nyelvjáráshoz. Az anyakönyvek szerint a nevek 60%-a szláv, 36%-a német, 4%-a pedig egyéb.⁹ A több mint egyharmadnyi német nevű család a Storkok közül kerül ki. Eredetükről a helybeliek is csak annyit tudnak, hogy valószínűleg Stájerországból vándoroltak be. A településre kerülésük több irányból is lehetséges: akár Hatvan felől, akár Tarna-mentéről is történhetett. Ez utóbbinál a szlovák többségű falvakat félkörbe vették (Kompoktól Egerszalókig) a német felépítésűek. Bár ennek valószínűségét erősen csökkenti, hogy a Grassalkovits Antal-féle, ill. az egri püspökség és egri káptalan telepítései földműveléssel foglalkozókat hoztak a vidékre. *„Még a német parasztok kizárólag a három nagybirtokos telepítő akciója nyomán jutottak Heves megyébe, addig a német iparosok, mesteremberek saját kezdeményezésből vándoroltak be, [...] átvonuló helyük Hatvan”.*¹⁰ A telepítések jelentős része a délnémet területekről — Elzász, Baden, Bajorország, illetve Ausztria — történt, amely magával sodorhatott Stájerországból is iparos elemeket, a XVIII. század első harmada után. Ugyanekkor még egy érdekes adat van a környéken németek jelenlétéről: a Párádóhutai Üveggyárban az 1736-ban felvett névjegyzék szerint a hutamester német származású volt. Sajnos, a nevét nem jegyezték fel. Aparádi huta névjegyzéke azonban megerősíti azt az általános tendenciát is, hogy a XVIII. század közepén erőteljes ezen a területen a szlovákok jelenléte. Még 1736-ban a munkások többsége magyar, addig 1753-ban a 15 dolgozó között a szlovák, ill. lengyel nevéek kerülnek többségbe. De nem szerepelnek a szuhahutai "őscsaládok" nevei itt.¹¹

Felmerülhet a kérdés, hogy a falu esetleg a már korábban létezett hasznosi hutákból népesült be. Erre azonban semmiféle utalás nincs. ill. egy közvetett negatívum: Szuhahuta lakóinak emlékezete szerint nem tudtak "szlovákkul" beszélni a hasznosi hutákban lakókkal, nem értették egymás nyelvét. Ha a vallás szempontjából közelítjük meg a problémát, szintén nem találunk fogódzót. Ugyanis a falu lakossága "emberemlékezet" óta római katolikus hitű. A számításba jöhető területek (Tarna mente és Zagyva völgye) részben az egri püspökség és káptalan birtoka, másrészt a pásztói cisztercita apátság földje. Így telepítésükre, illetve letelepülésre engedélyt főként római katolikusok kaptak. Feltehető, hogy a felvidéki evangélikus többségű településekről is elsősorban a római katolikusok vándoroltak délre, kedvezőbb megélhetést keresve.

Mindezek alapján Szuhahuta lakosságajöbbs irányból, s ennek következtében valószínűleg több időpontban vándorolt az adott területre. Ezt időben a XVIII. század 60-as, 70-es éveire tehetjük. A hutát 1777-ben létesítették, jellegében „complurim conpossessorum”, vagyis tulajdonosa a szuhai közbirtokosság.¹²

A XVII—XVIII. század fordulójának hutaalapításai a magyar gazdasági fejlődés szükségszerű következményei voltak. A XVIII. század elejétől kezdett ugyanis tért hódítani a főúri gazdálkodásban a merkantilista szemléletű gazdaságpolitika, amelyet aktív pénzügyi mérleg biztosítása, illetve ipari jellegű üzemek alapítása jellemezett. A török pusztításoktól nem érintett hegyvidéki területeken levő főúri birtokok hatalmas kiterjedésű, gazdasági szempontból kihasználatlanul álló erdősegeinek értékesítésére nagy lehetőséget biztosított a rendkívül faigényes üveggyártás. Ez az oka annak, hogy a XVIII. század elejére a régi bányavárosi huták mellett a főúri uradalmak központjaiban emelt üvegcsűrök váltak üvegiparunk bázisává. Ezek „...közönséges zöld és fehér színű üvegeket, ritkán díszített termékeket, ún. parasztüvegeket és ablaküvegeket termeltek”.¹³ Ilyen alapon létesültek a diósgyőri koronauradalomban Óhuta, ill. Újhuta, az ekkor még Rákóczi-birtokra a parádi huta (1708 körül) és 1740 táján az első hasznosi huta a pásztói cisztercita apátság érdekeltségében. Ebbe a folyamatba illeszthető be Szuhahuta megteremtése is, bár nem uradalmi központban létesült, hanem közbirtokossági területen. A szuhai birtokosságot huta létesítésére ösztönözhatta a számukra korlátozott használhatóságú erdőterület mellett a parádi és hasznosi huta működése. Az utóbbi jövedelme például 1785 körül 500 Ft, hét munkással dolgozik és 80 q készárut állít elő. A parádi huta ugyanekkor 800 Ft bevételt ér el, kb. 100 q készárut állítva elő.¹⁴

A szuhai huta működéséről igen kevés adat van. Az 1782-es katonai felvételben említik először, s megjegyzik, hogy Szuha községtől távol, 2 és 1/4 óra járásra van, a hozzá vezető erdei út rossz, köves, agyagos, ezen keresztül lehet a hasznosi hutához eljutni. A telepen egy jelentéktelen patakot és néhány rozoga kunyhót találtak. Szerepel még 1785-ben a Mátravidéki iparának összeírásában. Tíz évvel később, 1796-ban Vály András már Szuhával kapcsolatban azt írja, hogy „...nagy erdejében üveghutája volt. de ebben nem dolgoznak.” (Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, arra nincs adat, hogy a huta lakossága az idő alatt, míg nem működött, kicserélődött-e. A falu emlékezetében nem szerepel ilyen lakosságváltás, hisz ők az 1700-as évek elejére teszik ideköltözésüket. Bár ez a korábban leírt okok miatt kérdéses.)

A huta működését csak analógia alapján tudjuk rekonstruálni, ugyanis az 1978 áprilisában végzett ásatás üvegcserepek mellett — amelyek a hasonlóság feltételezéséhez alapot adnak — csak az egyik kemence helyét tárta föl. A hegynyúlvány másik oldalán. Mátraszentimrén az Egri Múzeum munkatársai által korábban kiásott hutamaradványok nyújtanak fogódzót a párhuzam megvonására. Eszerint három kemence elégséges az üvegcsűrök működéséhez. A temperálókemencében készítik elő. melegítik fel a tégelyeket, és gyártási anyagokat 900—1000 Celsius fokon. Ezután az olvasztókemence következik, mely hőmérsékletének 1350—1400 Celsius-foknak kell lenni, hogy összeolvadjanak az anyagok, s formálható legyen az üveg. A harmadik lépcső a hűtőkemence, ahol 5—600 Celsius-fokon a készárut fokozatosan feszültségmentesítik. Mátraszentimrén sikerült mindhárom egység maradványát feltárni. Méretei változóak:

az előmelegítő 5 méter hosszú, 4 méter széles, ezen belül a tüzelőtér 3,2x0,9 méter; az olvasztókemence 6,5 méter hosszú és 0,6 méter széles, de szerkezetében is más. A kemencetér alatt egy járat húzódott, kezdetén kiképzett szájrésszel, végén kémény nyílással. Ez segített abban, hogy nagyobb hőfokra fel tudtak fűteni. A harmadik kemence hossza 4 méter, szélessége 3,5 méter volt, tüzelőtere 2x0,6 méteres.¹⁶ A Szuhahután feltárt kemencemaradvány mellett talált nagyszámú tégelytöredék és cserépanyag azt valószínűsíti, hogy inkább tégelyes olvasztókemenceként működhetett.¹⁷

Az itt dolgozók számát az 1785. évi összeírás 6 főben jelöli meg, akik a huta mellett laktak. Sajnos semmiféle jegyzék nem maradt fenn, így ismét analógiára vagyunk utalva a munkamegosztás tekintetében. A már említett 1736-os parádóhutai névjegyzék a személyek mellett felsorolja tevékenységi területüket is. A hutamesteren kívül, aki a huta bérlője, a munkafolyamatok irányítója, megtalálható a "sótos csináló". Feladata a fűvott üveg formájának az elkészítése. Ezek segítségével gyártották a pincetokba való palackokat, gyógyszeres üvegeket és likőrösbutéliákat. Az üvegekötöző a készárut csomagolta áztatott zsúpszalma és forgács közé, a szállítást készítette elő. A sorban a kemencefűtő követte, akinek feladata a kemencék — főként a középső, olvasztó — megfelelő hőmérsékleten tartása. Az üvegcsináló — nevéből következően — különféle szerszámok segítségével, kézzel formázta a különféle üvegtárgyakat, míg a fazékcsináló az olvasztókemencében alkalmazott tégelyeket ("fazekakat") javította. Ezek a folyamatos magas hőmérsékleten gyorsan rongálódtak, annak ellenére, hogy tűzálló anyagból készültek.

A huta személyzetéhez tartozott a saifia vágó, aki a formába fűvott üvegekhez bükkfából készítette a formákat. Jelentős mennyiségre volt ezekből is szükség, mert gyorsan kiégtek, hiába mártották azonnal hideg vízbe. Minden működő üveghuta mellé, közel vagy távol, létesítettek egy hamuzsírőző műhelyt, amely ellátta a hutát az üvegyártás nélkülözhetetlen alapanyagával, a hamu zsírral. A parád-óhutai műhelyben dolgozott a »hamuégető« és a »fűtő«.¹⁸ 1808-ból — tehát ekkor már ismét működött a szuhai huta — van leírás a termékekről. „A szuhai huta árendában tartván, ezen hutában szoktunk tsinálni táblaüveget, itcés palaczkokat, itcés butéliákat, rosolisos és patikába való üvegeket. A tábla üvegek ablakokra, az palaczkok korcsmákra ivóedényeknek, az butéliák tokaji boroknak az rosolisos üvegek rosolisosoknak tartására, az patikába való pedig orvosságoknak ki osztására fordítattnak.”¹⁹ Arról is van adat, hogy a telephez évi 150 véka hamuzsír előállító műhely is tartozott, melynek jövedelme 140 rajnai forint volt. Ezek alapján valószínűsíthető, hogy a parád-óhutai manufaktúrában felsorolt tevékenységek mindegyike jelen volt Szuhahután is. A falu emlékezete a pontos megnevezéseket nem is őrizte meg, a munkamegosztásra vonatkozóan azonban bukkantak föl adatok. Eszerint a Dravecziek üvegfűvők voltak, a Gembicziek és

Storkok hutai szakmunkások, a Lajgutok pedig kisegítő munkával, favágással foglalkoztak.²⁰ Utóbbi családdal kapcsolatban a korai településszerkezetre vonatkozó adat is megjelent; "parti" Lajgutoknak emlegették őket. Mivel favágóként szerepeltek ez is eredője lehet, hogy a hutától távolabb, az erdőben, vagy az erdő szélén telepedtek meg, de nem zárható ki, hogy ők foglalkoztak a hamuzsír készítésével is. A XVIII. század 80-as éveinek végén a huta termelése évi 89 q üveg volt. jövedelme pedig 400—600 rajnai forint.

Termékei eljutottak Pestre, Egerbe, Temesvárra is.²¹ Hogy a gyenge minőségű alapanyagok, főként az üveghomok ellenére tárgyaik távoli helyekre is eljutottak, arra a piaci viszonyok adnak némi magyarázatot., Az üvegek térhódítása a hutáktól távoli területeken csak igen lassan következett be. A különböző feldolgozások adatait, a paraszti hagyatéki leltárakat vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy ilyen kereskedelmi viszonyok mellett csak az 1780—90-es évektől váltak gyakoribbá a paraszti háztartásokban az üvegtárgyak. A XVIII—XIX. század végén 15—20 üvegféleséget találunk a módosabb parasztok használatában. Ez a szám csak az 1830—40-es években emelkedik, amikor már egyes területeken 200—215 darabot is eléri a paraszti használatban levő üvegtárgyak mennyisége, s ez századunk elejéig alig növekszik. Ezek a példák azonban a bortermelő vidékekre vonatkoznak, így tehát semmiképpen nem általánosíthatók Magyarország egész területére.²² Ha az utóbbi megjegyzést figyelembe vesszük, adott területünkre is törvényesnek tarthatjuk ezt a tendenciát, hisz a Mátrát bortermelő vidékek vették körül (gyöngyösi, egri és a XIX. század végi filoxéra pusztításáig a nógrádi szőlővidék), így a fokozatosan növekvő kereslet is közrejátszhatott a huta működésének felújításában, amelyet mutat az 1808. évi József nádor által elrendelt összeírás kérdéseire adott válasz. A táblaüveg és különböző palackok a mindennapi élet kellékeivé váltak lassan. A közbirtokosság Kupka Jánosnak és Habadás Jánosnak adta bérbe ekkor.²³ Működésében a felfutás az 1810-es években lehetett. Megerősíti ezt, hogy a falu emlékezete szerint ekkor Szuhahutát Hadobás falunak is nevezték az emberek, egyértelműen utalva a bérlők egyikére.²⁴ Azonban a termelés növekedése viszonylag rövid ideig tarthatott, 1845-ben már elpusztult hutaként említik.

A XVIII. században alapított üveghutáknál általános volt, hogy néhány'évtized után (kb. 50—60 év) lebontották, s máshol építették föl. Ennek fő oka, hogy ennyi idő alatt elfogyott a hamuzsír-főzéshez és -fűtéshez felhasználható faanyag a környéken, s gazdaságosabb volt a kezdetleges kemencéket áttelepíteni, mint távolabbról szállítani a faanyagot, így vándorolhatott a hasznosi huta (Alsóhuta, Felsőhuta, Legfelsőhuta),²⁵ valamint a Bükk hegységben is hasonló okokból jött létre időben egymás után Óhuta, Újhuta, Répáshuta és a gyertyánvölgyi huta.²⁶ Szuhahuta esetében is hasonló folyamat játszódhatott le. azzal a különbséggel, hogy nem tudott tovább vándorolni, mivel a közbirtokossági erdőterületet nagyobb uradalmak vették körül. Erre enged

következtetni az 1785-ben készített összeírás azon megjegyzése, „...*hogyha nagyobb területük lenne az erdők használatában, az üzem jövedelme is nagyobb lenne*”.²⁷ A számítások alapján ugyanis az ekkor előállított 150 véka hamuzsír készítéséhez évente kb. 1800 tonna fát kellett elégetni.²⁸ Hogy ez mit jelentett az erdők fogyásában, a XX. század elején megjelent Heves vármegye monográfiájában érzékeltetik: „*Legsiralmasabb azonban Hasznos község határa. A Galya-tető alatt századokkal ezelőtt üveghutások telepedtek meg. Üveget már régóta nem fújtak, de mint a kukacz a sajtba, úgy eszik bele magukat az erdőbe. Ezek a hutások ... a saját erdejüket már régen kipusztították...*”²⁹ Szemléletesen mutatja ezt az I. és II. katonai felmérés térképe.³⁰

A másik ok, amely siettette a szuhai üvegyártás megszűnését, a piaci lehetőségek beszűkülésében kereshető. Mint korábban is volt róla szó — a huta működésének felújításánál — a XIX. század első évtizedeiben ugrásszerűen megnőtt az üvegtárgyak használata a parasztság körében. Ez az 1830-as évek végére stabilizálódik, eléri azt az arányt, amely a század végéig csak csekély mértékben változik. Így csökken a tömeges kereslet a gyengébb minőségű termékek iránt. A XIX. század közepére azonban megszűnnek a kisebb üvegcsűrök, s csak néhány jelentősebb üzem marad talpon, amelynek még van nyersanyagkészlete, ill. fokozatosan lehetőségük van áttérni a fát kiváltó anyagokra. Párádon például 1848-ban tüzelőanyagként 164 mázsa szenet is használtak, az alapanyagok között pedig 16 mázsa hamuzsír mellett 4 mázsa „sziksó”, ról, azaz szódáról tesz említést az uradalmi revizor.³¹ Az egyébként is tőkeerősebb parádi Újhuta mellett szól a jobb minőségű üveg előállítása. A környék kisebb hutái — a hasznosi és a szuhai — így nem tudják felvenni a versenyt sem mennyiségben, sem minőségben, sem gazdaságosságban, amely megszűnésük fontos oka lesz. Érdekes módon a falu emlékezete ezt a folyamatot úgy őrizte meg, hogy a fa elfogyott, ezért a huta áttelepült Parádóhutára.³² Ez azonban nem állja meg a helyét, s valószínű, hogy abból az emlékből táplálkozik, hogy néhányan még az 1930-as években is átjárnak Újhutára dolgozni.

A falu lakói számára megpróbáltatásokkal járhatott a részleges életmódváltozás. Hozzájárult ehhez, hogy a megszűnő ipari tevékenység helyébe nem lépett más, több ember foglalkoztató tevékenységi forma. Esetleg átmeneti időszakra megjelenhetett a XIX. század közepe táján az emlékezetben „téglagyár”-ként emlegetett vállalkozás. Nem vált jelentős üzemmé azonban, hisz a falu lakói pontosabban nem tudják behatárolni működésének idejét. Azt, hogy volt, viszont bizonyíthatja a Szuhára vezető műút mentén ma is Téglnak nevezett falurész. A tevékenységet a Putnoki család nevéhez kötik. Nem zárható ki az sem, hogy korábban működött, esetleg a huta újraindításával kapcsolatban. Másik lehetőség, hogy a huta megszűnése után próbálták hasznosítani, esetleg az egyik kemencét felhasználva, a helyben található anyagokat: az üvegyártáshoz gyenge minőségű kvarchomokot és az agyagos földet, amelyről már a II. József-féle országleírásban megjegyezték, hogy „*az itteni út nagyon rossz, különösen esős időben az*

agyagos talaj miatt csaknem járhatatlan".³³ A földművelésre való áttérés szintén csak szűk körű és kiegészítő tevékenység maradt, alapvetően a földhiány miatt. Az erdőtől megtisztított területek nem voltak alkalmasak gabonafélék termesztésére, rétje, legelőterülete pedig csekély volt. Érzékelteti ezt, hogy a XX. század első felében is kb. 15 családnak volt 3—4 hold földje, a többinek csak 100—400 négyszögöl. Így a fő megélhetési forrást elsősorban az erdő jelentette. Valószínűleg néhányan foglalkoztak még faszénégetéssel (utal erre a falutól északra levő Szénégető nevű erdőréssz), de a szlovák falvak hagyományos erdei foglalkozásai között legnagyobb súllyal a fakitermelés szerepelt. Az üveghuták megszűnése után a század végi nagy vasútépítkezések lendítették fel a fakitermelést, de az uradalmak a kivágott fa jó részét tűzifaként értékesítették. A hegyi falvakban a legszegényebbek közül kerültek ki a favágók, vagy ölfavágók (slogar, sakovinar), a szántófölddel s így lóval, vagy ökörfogattal rendelkezők lettek a fuvarosok, furmanok. Ha helyben nem volt munka, a párba, partiba állt csapatok távolabbi vidékekre is elmentek téli favágásra.³⁴ Az úrbéri zsellérállapotból szabadult szuhahutaiak így is próbálták megélhetésüket biztosítani. A közelben levő érseki erdő mellett többen jártak a Dunántúlra, elsősorban Zala megyébe és Miskolc környékére fakitermelésre még a XX. század első harmadában is.³⁵ A fa más formában is a megélhetés forrása lett. Az Északi-középhegység magasan fekvő falvaiban a faszerszámok készítése is teret nyert a XIX. század második felében. Az egyes falvak lakóinak bizonyos specializálódása is megfigyelhető, amely részben a környező terület faállományától függött, de meghatározóbb azoknak a tájegységeknek az igénye, amellyel gazdasági kapcsolatba kerültek, így pl. a zempléni Háromhutában a szövőszékekre és faedényekre specializálódtak s élénk gazdasági kapcsolatban álltak a Bodrogközzel; a bükki Répáshuta lakói jármaikat az Alföld nagy szántóterületein értékesítették.

Szuhahután a kézi gazdasági eszközök faragása dominált.³⁶ K. Csilléry Klára dolgozta föl a falu ezzel kapcsolatos hagyományait. Eszerint 32 faféleséget használtak szerszámkészítéshez a szuhahutaiak. Technikájuk a fa hasításán alapult, s ebből adódóan két típusba sorolták a nyersanyagot: a jó, finom (dobré), azaz könnyen hasadó és a rossz, kutya (pláné, psovacé) fára, amellyel nehezebben boldogultak. A tapasztalat alapján választották ki a fát annak megfelelően, hogy milyen eszközt akarnak készíteni belőle. Fő szempont a megmunkálhatóság volt számukra, s általában nem törekedtek a tartósságra. Ha mégis figyelembe vették a faszerszámkészítők a tartósságot is, az jobbára a vevőiknek nyomására történt. Különösen a fában szegény vidékek vásárlóközönsége kívánta meg, hogy a vásárolt áru hosszú életű legyen és ragaszkodott az általa legtartósabbnak ismert faféleségekhez, így például az alföldi vevők a jávor kaszanyelet keresték. Ugyanők a gereblyék közül a gyertyánfa nyelvűt választották, nem bánva, ha nehéz is.³⁷ Elmondások szerint ez a foglalkozás apáról fiúra szállt, s a falu nem minden lakója értett hozzá. Az 1940-es évek végén még több mint negyvenen foglalkoztak vele, napjainkban már csak ketten-hárman, s csak házi használatra, illetve

környezetük igénye szerint készítenek faeszközöket. Gembiczki Jenő 101 használati tárgyat sorolt fel, amelynek több mint háromnegyedét folyamatosan készítették a múlt század vége óta. A faragók nélkülözhetetlen eszköze a *faragószék*, ill. a vonószék (oberncni stolek, struhaci stolek) és a kétnyelű kés (oberncni noz). Ezenkívül többféle fűrész, baltát, kést, reszelőt is használtak.³⁸ Szuhahután hozzátartozott a szerszámokhoz a cifrázóké és a cigányfűró is. Az elkészült eszközöket részben kereskedőknek adták tovább, azonban a XX. század elejétől saját maguk jártak vásárookra és a falvakba. A szeptember végétől áprilisig tartó erdei munkák időszakában készült szerszámokat általában a Szécsény—Gyöngyös—Eger határolta vidéken értékesítették, így bekapcsolódtak abba a kereskedelembe, amely Északkelet-Magyarországon korábban kialakult. A vásárövez Gyöngyöstől nagy ívben kelet felé haladva Ungvár—Munkácsig tart, tele nagyszerű, fényes történetű vásárhelyekkel, mint amilyen például Gyöngyös—Rimaszombat (...), Heves, Eger, Miskolc—Rozsnyó (...), Tokaj, Szerencs, Abaújszántó—Kassa (...), Sárospatak.³⁹

Kitüntetett helye volt a gyöngyösi pünkösdi (május) és az egri Sarlós Boldogasszony-napi vásárnak (július eleje).⁴⁰ Mindkét település földrajzi helyzete szerencsés volt a szuhahutaiak szempontjából. Gyöngyös jelentős vásárközpont volt már a XIX. század elejétől, hisz az északi területek és az Alföld termékei itt találkozhattak és cserélhettek gazdát. Tartós piaci kapcsolata volt a XIX. században Egeren kívül Váccal és Pest-Budával, mint nagyobb központokkal, de a Jászság több mezővárosával, ill. jelentősebb falujával (Jászárokszállás, Jászapáti, Jászberény) is Hatvan, Szolnok és Mezőtúr mellett.⁴¹ Bár a század közepére vesztett jelentőségéből, de a tájegységek találkozási pontja miatt továbbra is fontos szerepe maradt. A pünkösdi vásár pedig a nyári mezőgazdasági munkák előtt a szerszámok beszerzésére adott módot a gazdálkodóknak. Eger—mint egyházi központ is — vonzotta a kereskedőket, s itt volt az érintkezési pont a bükki hutás telepek faszerszámkészítőivel is. A Mátrától nyugatra, a mezőgazdaságra alkalmas területek falvaiban szintén tavasszal mutatkozott nagyobb kereslet a szuhahutaiak által készített eszközökre. „A falukon való árusítás alkalmával szállást adó családoknak, az *üsmérősöknek* tartósabb fából való tárggyal volt szokás kedveskedni; erre a célra használták fel például a jobb minőségű fák kimaradt darabjaiból esztergált orsókat. Ez egyben reklámcélokat is szolgált, az ajándék munkaeszköz tartós voltát tapasztaló családtagok önkéntes hírverésének köszönhetően.⁴² Ez is hozzájárult, hogy tartósan fennmaradt az 1940-es évek végéig a kapcsolat e területtel.

A megélhetés harmadik fontos eleme — az erdei munkák és a faeszközök készítése mellett — a nyári mezőgazdasági munkákba való bekapcsolódás. Az aratásnál sokkal több mezőgazdasági idénymunkást tudtak foglalkoztatni. Az aratók vándorlása a XVII. század-ban fokozódott, a XVIII. században megerősödött és a XIX. században általánossá vált. Az aratómunkások vándorlását az is lehetővé tette, hogy az északi, hegyes vidékeken később érett be a gabona, s mire az Alföldről visszatértek, a sajátjukat tudták

aratni. Az aratást többnyire a „*tótok és palóczok, a vármegye által meghatározott részért szokták végezni, sok helyett a nyomtatást is*” írja Tahy Gáspár 1837-ben Heves megyéről.⁴³

A folyamatba a szuhahutaiak a XIX. század közepén kapcsolódtak be. A mezőgazdasági idénymunka két formája jelentkezett körükben. Az egyik, amikor részes aratónak: álltak a környező vidék földbirtokosaihoz és bérlőihez. Az 1930-as években az emlékezet szerint Dorogháza és Nemti határában Fekete János és Orbán, Homokterenyén Nádasdi Sándor, Mátramindszenten Zmeskall Károly bérlő fogadon fel munkásokat. Természetesen a nagyobb birtokokon is megjelentek a szuhahutaiak csapatai: Kistere - nyén a báró Solymosy- és Karancsberényben a Légrády-birtokon. Ezt többnyire azok választották, akik viszonylag nagyobb földterülettel rendelkeztek a falu határában. A közeli helyekre naponta kijártak, a távolabbiakról hét végeken mentek haza.

A mezőgazdasági idénymunkások szerződhetek egyfajta munka elvégzésére is. pl. csak az aratás vagy cséplés elvégzésére, csak cukorrépaszedésre stb. Köthettek szerződést 2—4 hónapra, az arra az időszakra eső minden munka elvégzésére. De legtöbbször 6 hónapra mentek summásnak (április végétől október végéig). Sokszor ez az idő november közepéig is kitolódott, ha nem tudtak minden munkát befejezni.⁴⁴ A kisebb földterülettel rendelkező szuhahutaiak is a summásságot választották a téli élelemtartalékok megszerzésére. Érdekes, hogy nem az Alföldre jártak — vagy csak elvétve, némly személyek — hanem tömegesen a Dunántúl keleti részére, a Zichy-birtokokra. Többen említették Dunapentele, Ercsi, Zichyfalú nevét.⁴⁵ A nyári idénymunkába a lányok és asszonyok is bekapcsolódtak. Ez a forma beilleszkedett a falu gazdasági rendjébe, amely így két nagy egységre oszlott: áprilistól október végéig a mezőgazdasági munkában való részvétel, amely több esetben kiegészült az erdő terményeinek gyűjtésével (gomba, gyógynövények stb.) és értékesítésével, amely keretében az Északi-középhegység belsejében települt falvak népe bekapcsolódott egy nagyobb táji munkamegosztásba és speciális termékeit a hegység déli lejtőin, ül. az Alföldön gabonára és egyéb termékekre cserélték⁴⁶; októbertől ápriliséig pedig az erdei munka biztosította döntően a megélhetést, s ekkor készültek a faszerszámok is.

Az 1940-es évek második felétől indult meg csak az erdőn az állandó foglalkoztatottság, s ekkor szűnt meg a nyári idénymunka. Ugyanekkor új munkalehetőségként jelentkezett a bányászat. Már az 1930-as évek végétől néhányan jártak a faluból a környék bányáiba dolgozni, számuk azonban a ménkesi táró megnyitásával 1949-ben ugrásszerűen megnőtt, s elérte az ötvenet.⁴⁷

A XIX. század közepétől meginduló életmódváltás nem bomlasztotta fel alapvetően a falu zártságát. Annak ellenére, hogy a mezőgazdasági idénymunkákkal, ill. a faeszközök

kereskedelme révén a külvilággal az eddiginél tágabb és jellegében is más kapcsolatok alakultak ki. a házassági szokások csak lassan váltak nyitottabbá. Az 1800-as években néhány új család megjelenik. Már korábban is volt szón tégláégetővel kapcsolatban a Putnoki családról. Bővebbet azonban nem tudtak a faluban róluk. Ekkor jelentkezik az Odler család is, amely az egyik hasznosi hutából, Almássy-hutából (mai Mátraszentistván) származott. Több információ van az Albertus (Albert) családról. Albertus Pál (1841—1927) az 1870-es évek elején Párádóutáról telepedett Szuhahutára, ahol a vízimalom molnára volt. Feleségével, Gembiczki Annával az 1910-es évek elejéig dolgozott itt.⁴⁸ Nagy valószínűséggel annak a családnak az ága, amelyik tagjait említi az 1736. évi parádóhutai névjegyzék (Albert János sótos csináló és Albert János üvegcsináló) és 1753-ban is szerepelt a felsorolt munkások között Albert János és Albert György neve.⁴⁹ Él a faluban ezenkívül még egy történet a Szókup családdal kapcsolatban: a múlt század közepén lengyel lányok jöttek a szentkúti búcsúra, s hazafelé tartva eltévedtek. Közülük egy a faluban maradt.⁵⁰ Valószínűbb azonban, hogy a parád-újhutai üveggyárban valamivel korábban megjelent Szókup család egyik ága került át Szuhahutára. Ezeken kívül a falu emlékezete szerint a Lajgutok közül nőültek többen a hasznosi hutákból, ill. más szlováklakta területekről. Mutatja a zártságot, hogy a Gembiczkiek és Storkok között a másod-unokatestvérség már nem számított rokonságnak.⁵¹ A családi kapcsolatok és sajátosságaik alaposabb feltárása megköveteli az anyakönyvek vizsgálatát a továbblépés érdekében. Azonban az előbb elmondottakat szemlélteti az is, hogy az 1910. évi népszámlálás során a 309 lakosból 299 "tót" nemzeti-ségűnek vallotta magát, húsz évvel később pedig a 448 itt élőből 8 híján mind a szlovákot tartotta anyanyelvének.⁵² A népesség növekedése azt is szükségessé tette, hogy felállítsanak egy iskolát. 1914-ben indult az oktatás magyar nyelven. Az iskola épülete szolgált — templom híján — az oltár elhelyezésére is. Vasárnaponként itt tartott a dorogházi pap istentiszteleteket, ugyancsak magyarul.

Szuhahuta életében a XIX. század közepi életmódváltás után száz évvel, 1946—47-ben következett be az újabb nagy megrázkódtatás. A II. világháborút követő magyar — csehszlovák lakosságcsere-egyezmény keretében itt is megjelentek toborozni az áttelepülőket. A falu emlékezetében nagyon erősen él ez az időszak, ugyanekkor rendkívül nehezen nyilatkoznak róla. Magyarázható ez azzal a nyomással, amely erre a generációra nehezedett. Egy évig jártak az agitátorok házat, földet, nagyobb szelet kenyert ígérve, végső érvként pedig előhozakodva azzal, hogy: „*úgyis ki kell menni a szlovákoknak*”. 1947-ben a falu lakosságának több mint 60%-a választotta végül a Szlovákiába telepedést. Lényegében — a falu viszonylagos zártsága miatt — mindenkit érintett ez vagy családtagja, vagy rokona által. A Lajgutok egy család kivételével mind átköltöztek Rimaszombat és Náprágy környékére. Az Albertusok közül többen Rozsnyó melletti kis falvakba kerültek, hasonlóan a Gembiczkiekhez. Hogy ez mégsem kizárólag önszántukból történt, mutatja az a dal, amely a szuhahutaiak között él:

*Van nékem két sárga lovam,
Felnyergelek rája.
Azok visznek el engemet
Csehszlovákiába.*

*Félutamról visszánézek
Szép magyar hazámra
Fáj a szívem édesanyám,
Meghalok utána.⁵³*

A Storkokat főként családi kapcsolataik miatt viselte meg ez az időszak. Ők német eredetük miatt nem kerültek az agitáció középpontjába, s közülük alig vállalkozott valaki az áttelepülésre.⁵⁴ A falu ezt a népességvesztéséget nem tudta kiheverni, s jelenleg is alig haladja meg lakossága a 150 főt.

Az áttekintés természetesen nem tudta felölelni Szuhahuta történetének minden vonatkozását. Korlátozta ezt a viszonylag csekély és elszórt anyag, amely némely pontján a falu emlékezetével ellentétes információkat is hordoz. A mérlegelésnél meghatározónak tartom, hogy az adatközlő közvetlen tapasztalatból szerezte-e az adatokat, vagy a korábbi generációk továbbadott emlékei ezek. Az utóbbinál természetesen nagyobb a tévedés esélye. Ezeket szem előtt tartva a falu történetének három kiemelt szakaszáról igyekeztem képet adni; az eredet és ennek nyoma az emlékezetben; az életmódváltás, amely alapjaiban közel száz évre meghatározta a lakosság mindennapjait; és az 1946—47-es lakosságcsere néhány részletéről. Többirányú alapos emlékezetfeltárással ezt a képet gazdagítani és valószínűleg részleteiben módosítani is kell és lehet. Ezeket az irányokat pedig fő vonalaiban a családi kapcsolatok összefonódásainak, sajátosságainak és esetleges hagyományainak megismerésében és ezzel is összefüggésben az 1946—47-es események emberi vonatkozásainak mélyebb feltárásában látom, amelyek választ adhatnának a falu történeti emlékezetének sajátosságaira is.

Jegyzetek

1. Heves vármegye (Magyarország megyéi és városai) szerk.: dr. Borovszky Samu, Országos Monográfia Társaság, Budapest (1909), 194p.
2. Nógrád megye vonatkozásában a folyamatot részletesen elemezte új források bevonásával Pálmány Béla: Nógrád vármegye újratelepítése, benépesülése és az agrártermelés fellendülése a török kiűzése után 1683-1728 című tanulmányában (A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XIV. kötet, Salgótarján, 1988. pp. 167-239.)
3. Ugyanott a nógrádi kirajzásra 1680-1720 közötti időszakból részletes adatokat közöl Zólyomi József: Adatok Nógrád megye parasztságának XVIII-XIX. századi történetéhez című tanulmányában (Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 1975/21. pp. 95-125.)
4. Viga Gyula: A bükk szlovák falvak szerepe a táji munkamegosztásban, pp. 243., i.m: Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon szerk.: Kunt Ernő – Szabadfalvi József – Viga Gyula. A Miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai XV. Miskolc, 1984, pp. 241-248.
5. Pétercsák Tivadar: Az Észak-magyarországi szlovákok erdei foglalkozásai pp. 624-625. i.m: A III. békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadásai I-III. kötet (1985. október 2-4.) szerk.: Eperjessy Jenő – Krupa András, kiadja a Művelődési Minisztérium nemzetiségi önálló osztálya Budapest-Békéscsaba 1986. II., pp. 624-629.
6. Gembiczki Jenő közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
7. Soós Imre: Heves megye benépesülése a török hódoltság után. Eger, 1955. (Heves Megyei Füzetek 3. sz.)19. old.
8. Lajgut Mihály közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
9. Hivatkozik rá Szvircsek Ferenc: Üveghuták, üvegyárak Nógrád megyében. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve VIII., Salgótarján 1982., pp. 47-106.
10. Soós Imre: i.m. 24-25. old.
11. Takács Béla: Parádi üvegművészet. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1970., 25-28. old.
12. Szvircsek Ferenc: i.m. 60. old.
13. Veres László: A Bükk hegység üveghutái. Herman Ottó Múzeum Miskolc, 1978. (Borsodi Kismonográfiák 7.), 9-10. old.
14. Kovács Béla: XVIII. századi üveghuta feltárása Mátraszentimrén pp. 209-210. Az Egri Múzeum Évkönyve VI. szerk.: Bakó Ferenc. Eger, 1969., 205-210. old.
15. Idézi Szvircsek Ferenc: i.m. 60. old.
16. Kovács Béla: i.m. 206-207. old.
17. Jelentés az 1978. április 5-7-én Mátraalmáson végzett üvegmanufaktúra-ásatásról. NSM Adattár 2223-78, 3. old.
18. Takács Béla: i.m. 26-27. old.
19. Idézi Szvircsek Ferenc: i.m. 60. old.
20. Gembiczki Jenő és Lajgut Mihály közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
21. Szvircsek Ferenc: i.m. 60. old.
22. Veres László: Magyar népi boros- és pálinkásüvegek 635. old. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXV-XXVI. szerl: Dobrossy István – Viga Gyula, Miskolc 1958., 629-646. old.
23. Szvircsek Ferenc: i.m. 60. old.
24. Stork Imréné Gembiczki Rozália közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989. Megjegyzendő, hogy az adatközlő és más megkérdezett személyek sem tudták a huta bérkőinek nevét és a Hadobás falu elnevezés eredetére sem tudtak magyarázatot.

25. Takács Béla: i.m. 14-15. old.
26. Veres László: A Bükk hegység üveghutái c. munkájában részletesen ír ezekről a szempontokról is.
27. Takács Béla: i.m. 14. old.
28. Szvircsek Ferenc: i.m. 60. old.
29. Heves vármegye (Magyarország megyéi és városai) 258-261. old.
30. Collecta XVII. Sectio 16. (1782) és Collecta XXXVI. Sectio 46. (1855).
31. Takács Béla: i.m. 38. old.
32. Stork Gáborné közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
33. Nógrád megye képe a XVIII. század végén (A II. József-féle országleírás és népszámlálás főbb adatai) összeállította: Eperjesy Kálmán, Schneider Miklós. Salgótarján 1977. (Adatok és források a Nógrád Megyei Levéltárból 7.), 46. old.
34. Pétercsák Tivadar: i.m. 625. old.
35. Gembiczki Vendel közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
36. Pétercsák Tivadar: i.m. 625. old.
37. K. Csilléry Klára: A fa tulajdonságaira vonatkozó ismeretek a mátraalmási (szuhahutai) faszerszámkészítőknél 179. old., Agria XXIII. szerk.: Bodó Sándor és Pétercsák Tivadar, Eger 1987., 173-185. old.
38. Pétercsák Tivadar: i.m. 626. old.
39. Dankó Imre: Az árucseré szerepe az északkelet-magyarországi interetnikus kapcsolatokban 17. old. i.m.: Interetnikus kapcsolatok Magyarországon (II. Kiegészítő kötet) szerk.: Szabadfalvi József és Viga Gyula. A miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai XVI. Miskolc, 1985., 13-22. old.
40. Honvéd János és Gembiczki Vendel közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
41. Bácskai Vera – Nagy Lajos: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Akadémiai Kiadó Budapest, 1984. XI-XII. táblázat.
42. K. Csilléry Klára: i.m. 179. old.
43. Cs. Schwalm Edit: A Heves megyei summások életmódja 278. old. Agria XXIII. szerk.: Bodó Sándor és Pétercsák Tivadar, Eger 1987., 277-302. old.
44. Cs. Schwalm Edit: i.m. 279. old.
45. Gembiczki Vendelné Albertus Teréz, Gembiczki Imréné Lajgut Rozália és Honvéd János közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
46. Pétercsák Tivadar: i.m. 628. old.
47. Honvéd János közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
48. Gembiczki Vendelné Albertus Teréz közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
49. Takács Béla: i.m. 25-27. old.
50. Stork Imréné Gembiczki Rozália közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
51. Gembiczki Jenő, Honvéd János, Stork Benjáminné közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
52. A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Első rész. Magyar Statisztikai Közlemények új sorozat, 42. kötet 546. old. Az 1930. évi népszámlálás, I. rész, Demográfiai adatok. Magyar Statisztikai Közlemények új sorozat, 83. kötet 417. old.
53. Stork Jánosné Stork Rozália közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.
54. Gembiczki Vendelné Albertus Teréz, Stork Gáborné és Honvéd János közlése, XIV. honismereti tábor gyűjtése, Mátraalmás 1989.